

Szymański, Jan

"Polacy w Skandynawii", pod red. Edwarda Olszewskiego, Lublin 1997 : [recenzja]

Dzieje Najnowsze 30/3, 232-236

1998

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

PZPR i przyjęcia odpowiednich uchwał przez centralne władze partii [vide — uchwała „gryficka”]. Przekonanie Autorów o tym, iż „o znakomitej większości (...) spraw KW dyskutował dlatego, że temat zlecił KC” mogłoby być precyzyjniej zweryfikowane.

Operowanie takim materiałem, z jakim zetknęli się w większości bardzo młodzi Autorzy wymagało jego selekcji, która jest zabiegiem trudnym, a niekiedy bolesnym. Szkoda jednak, że w pracy nie wydzielono krótkiego rozdziału, który zgodnie z przyjętą konwencją mógłby się nazywać „Komitet pracujący nad zagadnieniami szkolnictwa”. W jego ramach można by umieścić rozważania KW PZPR na temat gdańskich wyższych uczelni czy działalności komitetów rodzicielskich, a zwłaszcza członków partii w ich składzie, zmierzającej do niedopuszczenia do uzyskania matur przez „elementy obce klasowo”, czy zapewnienia „właściwego składu” uczestników kolonii letnich². Być może warto było szerzej potraktować partyjne sterowanie prasą (kuriozalne oceny „Głosu Wybrzeża” typu: „W okresie Bożego narodzenia gazeta była przegięta”, oskarżenia o „duch kwiatkowszczyzny” panujący w redakcji itp.)³.

Mimo poczynionych uwag uważam, że praca zespołu kierowanego przez prof. Kulę jest kolejnym głosem w toczącej się dyskusji historycznej na temat istoty systemu komunistycznego w Polsce. Głosem tym bardziej interesującym, że dotyczącym dziedziny społecznego funkcjonowania instytucji politycznych. Mimo naturalnej skłonności młodego zespołu do operowania sformułowaniami z pogranicza absurdu i groteski Autorzy nie ulegli pokusie łatwych uogólnień i klasyfikowania opisywanej rzeczywistości w kategoriach paranoi. W pracy, jak się wydaje, uniknęli błędów merytorycznych⁴, co wystawia dobre świadectwo ich umiejętnościom warsztatowym.

Dariusz Jarosz
Warszawa

Polacy w Skandynawii, pod red. Edwarda Olszewskiego, Lublin 1997, Wydawnictwo „Panta”, ss. 437

Praca ta jest obszernym zbiorem artykułów, studiów i komunikatów wygłoszonych w czasie — odbywającej się w dniach 6-8 XI 1996 r. w Lublinie — międzynarodowej konferencji naukowej: „Emigracja polska w Skandynawii”. Z uwagi na szeroki zakres tematyki przedstawionych referatów, a także prac nadesłanych oraz zamówionych przez organizatorów, ostateczny tytuł opracowania uległ zmianie. Zawarte w temacie konferencji hasło „emigracja polska” narzucało referentom określony porządek merytoryczny, który nie został przez wydawcę zachowany, a cała publikacja otrzymała zachęcający i zarazem pojemny tytuł *Polacy w Skandynawii*. Zabieg ten spowodował kilka konsekwencji.

Pierwszą z nich było to, że zostały opublikowane wszystkie nadesłane materiały, ale o różnorodnym stopniu ich wartości poznawczej. Część z zamieszczonych w tym opracowaniu wypowiedzi dokumentuje ich zasadnicze mankamenty w postaci braku przeprowadzenia

² Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KC PZPR), 237/VII-578, Protokół Egzekutywy KW PZPR w Gdańsku w dniu 23 V 1949 r., s. 87 i n; ibidem, 237/VII-581, Posiedzenie Egzekutywy KW w Gdańsku 18 III 1950, s. 68 i n.

³ AAN, KC PZPR, 237/VII-578, Protokół z posiedzenia egzekutywy KW PZPR w Gdańsku 6 IV 1949, s. 11-12.

⁴ Zauważyłem jeden na stronie 145: Gminne Spółdzielnie Samopomoc Chłopska bynajmniej nie należały do Związku Samopomocy Chłopskiej, ale do Centrali Rolniczej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”.

choćby podstawowych badań źródłowych. Niektórzy referenci przyjęli rozwiązanie najprostsze w postaci odwołania się do literatury ogólnej, ale z równoczesnym pominięciem najnowszej literatury przedmiotu. W tej sytuacji część zamieszczonych studiów nie wniosła nic nowego do tematu konferencji. Referowanie przykładowo polsko-szwedzkich kwestii emigracyjnych na podstawie syntetycznych ujęć dziejów Szwecji — napisanych przez I. Anderssona, A. Kerstena, jak również doskonałej pracy K. Ślaskiego — jest raczej nieporozumieniem.

W kontekście pięknego tytułu samego opracowania można wyrazić żal, że wydawca nie dokonał selekcji przedstawionych do druku materiałów pod kątem ich wartości poznawczych.

Książka składa się z trzech części problemowych. Na zawartość pierwszej z nich składa się siedem publikacji poświęconych problemom migracji Polaków i Skandynawów. Pracę otwiera interesujące studium B. Piotrowskiego, omawiające procesy i mechanizmy migracyjne w Skandynawii w XIX i XX w. (s. 15-36) oraz ciekawy referat B. J. Albina o Polakach w krajach skandynawskich w okresie międzywojennym (s. 49-62). Nie bardzo do omawianej części pasuje studium poświęcone kontaktom Skandynawów z Afryką Południową (s. 37-48). Publikacje składające się na drugą część pracy zostały ułożone według kryteriów rzeczowych, uwzględniających polskie problemy emigracyjne w poszczególnych krajach skandynawskich. I tak zagadnieniom emigracji polskiej w Danii poświęcono sześć publikacji, w tym trzy z nich pióra E. Olszewskiego. Ukazują one ogólny kształt emigracji polskiej, problemy jej życia narodowego oraz inicjatywy wydawnicze.

W tej części opracowania został zamieszczony materiał O. Zalewskiego, ukazujący powstanie Funduszu Pomocy Prześladowanym Robotnikom w Polsce (s. 127-132) oraz studium R. Śmigielskiego omawiające działalność Kopenhaskiego Komitetu „Stöt Solidarność” (s. 133-145). Skromnie natomiast przedstawia się tekst M. Serafin, opublikowany pod zobowiązującym tytułem *Język polski w Danii. Na przykładzie Kopenhagi*. W praktyce dwie strony tekstu dotyczą Kopenhagi, a nie całej — jak to się sugeruje w tytule — Danii (s. 123-125).

Dziejom emigracji polskiej w Szwecji poświęcono osiem publikacji, w tym pięć z nich została opracowana przez dwoje autorów. Interesujące wyniki badań na temat napływu Polaków do Szwecji w czasie II wojny światowej przedstawił A. Ugglą (s. 177-189). Kwestie sygnalizowane w referacie zostały szczegółowo rozwinięte w opublikowanej monografii¹. W tej grupie publikacji zwracają uwagę wyniki badań H. Vigerson poświęcone polskiej mniejszości narodowej w Szwecji (s. 219-236).

W dalszej części opracowania dwie publikacje zamieściła E. Michalik. Pierwsza z nich, traktująca o emigracji polskiej w Szwecji po II wojnie światowej jest interesującym studium historycznym, wymagającym kilku sprostowań. Jedno z nich dotyczy wydawanego w Sztokholmie od 1917 r. pisma pod tytułem „Bulletin fran upplysningsbyran «Polonia» i Stockholm”. Pismo to było wydawane przez Biuro Prasowe „Polonia”. Niepotrzebne jest wprowadzenie do tekstu dodatkowego członu „Polskie” (s. 204). W marcu 1918 r. dotychczasowa nazwa pisma została zmieniona na „Polsk Bulletin”, a nie — jak pomyłkowo podano w tekście — „Polak Bulletin”. „Polsk Bulletin” nie był więc samodzielnym tytułem, lecz kontynuacją pierwszego wydawnictwa. Teraz jego nazwa została skrócona z równoczesnym wyeksponowaniem słów „Polski Biuletyn”.

¹ A. N. Ugglą, *Polacy w Szwecji w latach II wojny światowej*, Gdańsk 1996.

Sprostowania wymaga ogólna informacja o Józefie Mokrzyńskim, a nie Mokrzeńskim. Jest nieporozumieniem zakwalifikowanie jego pracy jako „brozury... traktującej o przyczynach polskiej emigracji zarobkowej do Szwecji” (s. 204). Opracowanie J. Mokrzyńskiego, w pełnym brzmieniu², nie było brozurą, lecz pierwszą, wydaną w języku szwedzkim, solidną monografią gospodarczą ziem polskich. Książka ta, o objętości 172 strony tekstu, osadzona w realiach argumentacji ekonomicznej, ukazywała zjednoczoną Polskę jako przyszłego partnera handlowego Skandynawii. Sprawy zaś emigracji miały w tej pracy charakter drugoplanowy.

I jeszcze jedna kwestia. Od 1916 r. działał w Sztokholmie Komitet Polski (Polska Kommiten), którego prezesem był Wacław Dzierżawski. Autorka zaś awansowała na to stanowisko A. Pomiana-Hajdukiewicza (s. 200). Należało czytelnikowi wyjaśnić, że na skutek sporów politycznych oraz rozbitcia w polskim środowisku emigracyjnym dopiero pod koniec wojny ukształtowały się w Szwecji dwa komitety. Książka pod tytułem „Polen nu och forna dagar” była napisana przez W. Pomiana i J. Armfelt, a nie przez W. Armfelt (s. 204). Zupełnie inną wartość poznawczą mają, opracowane przez J. Ocha, trzy komunikaty poświęcone Szwecji. Pierwszy z nich to zwykle zestawienie wydarzeń w relacjach polsko-szwedzkich w okresie średniowiecza (s. 165-169). Materiał ten nie ma wiele wspólnego z tematem konferencji, gdyż jest rejestrem faktów wynotowanych z kilku polskich podręczników dotyczących dziejów Szwecji i Danii. Autor nie odwołał się nawet do oryginalnych podręczników historii tych państw, by je skonfrontować z ocenami polskimi. W opublikowanym materiale nie znajdujemy żadnego odniesienia do rezultatów badań wielu polskich historyków, jak: G. Labudy, L. Koczego, M. Biskupa, Z. Nowaka, H. Wisnera czy E. Cieślaka. Zupełnie zostały pominięte rezultaty badań ogłoszone na łamach czasopism naukowych.

Wiele wątpliwości nasuwa lektura komunikatu, czy może raczej notatki traktującej o kontaktach polsko-szwedzkich w okresie międzywojennym (s. 171-175). Jest to również zestawienie wydarzeń wcześniej opracowanych przez T. Cieślaka i K. Ślaskiego. Nie można tu mówić o jakiejś podstawie źródłowej publikacji, wykorzystanych zbiorach dokumentów, pamiętnikach i wspomnieniach. To samo można powiedzieć o rezultatach badań opublikowanych na łamach czasopism naukowych, jak przykładowo „Zapiski Historyczne” czy „Acta Sueco-Polonica”. A gdzie najnowsza literatura przedmiotu? Konsekwencją braku odniesień do najnowszych badań jest seria błędnych powtórzeń przejętych ze starszych opracowań. I tak okres urzędowania posła szwedzkiego P. G. Anckarsvarda w Warszawie przypada na lata 1920-1931, a nie od 1919 r. (s. 171). W 1919 r. Szwecja była reprezentowana przez charge d'affaires Ivana Danielsona. Natomiast poseł polski w Sztokholmie, Jan Zygmunt Michałowski, urzędował w latach 1919-1923. Ostatni zaś przed wybuchem wojny poseł szwedzki w Warszawie J. Lagerberg urzędował w latach 1938-1939.

Na stronie 174 podana jest błędna data podpisania polsko-szwedzkiego traktatu handlowego i nawigacyjnego, który został zawarty 2 XII 1924 r., a nie 20 VI 1922 r. W przemyśle elektrotechnicznym ważną rolę odgrywała Polska Akcyjna Spółka Elektryczna „ASEA”, a nie szwedzki koncern żarówkowy. Podobna uwaga odnosi się do przemysłu teletechnicznego, gdzie istotną rolę odgrywała Polska Akcyjna Spółka Telefoniczna „Ericsson”, należąca do szwedzkiego koncernu L. M. Ericsson. Ten ostatni przejął polskie udziały H. T. Cedergrena, a nie jak podano błędnie Cedevgrena. Nie jest prawdą, że wzrost eksportu polskiego węgla przypadł na lata 1938-1939.

² J. Mokrzyński, *Polens ekonomiska krafter. Nagra viktiga anmärkingar rörande det ekonomiska livet i hela Polen omedelbart före kriget*, Stockholm 1917.

Jeszcze jedna informacja wymaga sprostowania. Nie jest prawdą twierdzenie J. Ocha, że jednym z owoców wizyty J. Becka w Sztokholmie było utworzenie pięciu konsulatów honorowych w Szwecji (s. 175). Informację tę autor opatrzył przypisem odwołującym się do pracy P. Łossowskiego *Dyplomacja Drugiej Rzeczypospolitej* (Warszawa 1992, s. 241). Tymczasem w książce P. Łossowskiego nie ma informacji łączącej rezultaty wizyty J. Becka z powołaniem pięciu polskich konsulatów honorowych na terenie Szwecji. Owszem P. Łossowski pisze o sprawach generalnych, podając przykłady tworzenia przez Polskę w latach 1933-1939 wielu konsulatów i wicekonsulatów honorowych w Europie. Wśród kilku przykładów wymienia także Szwecję, ale nie ma tam ani jednego zdania wskazującego na związki z wizytą J. Becka w Sztokholmie. Wymieniona przy okazji przez J. Ocha siedziba konsulatu znajdowała się w mieście Boras, a nie Bores (s.175).

Trzecia publikacja traktuje o niektórych strukturach organizacyjnych współczesnej Polonii szwedzkiej (s. 237-245). Materiał zawiera ogólne informacje na temat działalności Polskiego Związku Kulturalnego w Goteborgu, Związku Polaków w Eskiltunie i Stowarzyszenia Polaków w Norrkoping. I przy tej publikacji nasuwa się pytanie o najnowszą literaturę przedmiotu i zapoznanie czytelnika z interesującymi rezultatami badań prowadzonych w Szwecji³.

Problemy emigracji polskiej w Norwegii znalazły swoje odbicie w pięciu publikacjach. Warto odnotować przeglądowy artykuł o Polakach w Norwegii opracowany przez E. Olszewskiego (s. 255-270) oraz ciekawe, oparte na źródłach norweskich, studium E. Denkiwicz-Szczepaniak (s. 271-278). Dwie dalsze publikacje — K. Leszczyńskiej i E. Later-Chodyłowej — poświęcone zostały, wydawanemu od 1987 r. w Oslo miesięcznikowi „Kronika” i jego roli w życiu Polonii norweskiej (s. 287-300). Natomiast A. Tomaszewicz zamieścił interesujący przyczynek o udziale Polaków w działalności „Solidaritet Norge-Polen” w środkowej Norwegii.

Kwestiom emigracji polskiej w Finlandii poświęcono trzy publikacje, w tym dwie z nich pióra E. Later-Chodyłowej. Pierwsza jest studium z zakresu dziejów polskiego wychodźstwa do Finlandii w latach 1914-1940 (s. 301-315), druga zaś informacją o polskim środowisku muzycznym w Finlandii (s. 331-336). O kształtowaniu się zbiorowości polonijnej w Finlandii traktuje także publikacja A. Chodubskiego, akcentująca głównie polsko-fińskie związki historyczne (s. 317-330).

Skromnych rozmiarów tekst (s. 337-339) poświęcony został Polakom w Islandii. Kontakty historyczne są znacznie bogatsze niż to zaprezentowano w tej publikacji. Islandią interesowali się historycy T. Czacki i J. Leleweł. Interesujące są również relacje podróżnicze T. Nalepińskiego i F. Morzyckiej, a także badania B. Piotrowskiego⁴. Historia oficjalnych stosunków z Polską nie rozpoczyna się — jak to stwierdza J. Sęk — w 1924 r. (s. 337). Od 1918 r. Islandia pozostawała w unii z Danią, która reprezentowała jej interesy międzynarodowe. W tym świetle uznanie *de iure* państwa polskiego przez Danię 30 V 1919 r. stanowi datę nawiązania oficjalnych stosunków dyplomatycznych Polski z Islandią. Trzecią i końcową część opracowania stanowią publikacje traktujące o wybranych aspektach współpracy polsko-skandynawskiej, omówienie dyskusji oraz noty biograficzne.

Generalnie można stwierdzić, że recenzowana praca jest zbiorem publikacji o zróżnicowanym poziomie naukowym. Obok artykułów prezentujących pogłębioną wiedzę na temat Polonii w Skandynawii występują publikacje po prostu słabsze. Czytelnik może odnieść

³ E. de Geer, Den polska folkgruppen i Sverige efter andra världskriget. Del I, „Acta Sueco-Polonica” 1994, nr 3, s. 13-36 i Del II, 1995, nr 4, s. 49-70.

⁴ B. Piotrowski, *Polsko-islandzkie kontakty w XIX i XX wieku*, „Komunikaty Instytutu Bałtyckiego” 1972, VIII, z. 17.

wrażenie, że niektórym referentom chodziło bardziej o liczbę wydrukowanych tekstów. Uwaga ta nie zmienia ogólnej refleksji, że opracowanie wprowadza kilka szczegółowych ustaleń do dziejów emigracji polskiej w Skandynawii oraz wskazuje dalsze kierunki badań.

Jan Szymański
Gdańsk

Działalność oświatowa w wybranych społecznościach polonijnych, pod red. Albi-
na Koprukowniaka, Lublin 1994, Wydawnictwo UMCS, ss. 136

Publikacja ta ukazała się nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej i wyraźnie nawiązuje do poprzednich wydawnictw tego typu, poświęconych szkolnictwu i oświacie polonijnej na obczyźnie¹. Wśród autorów publikacji znalazło się pięciu znawców problematyki polonijnej, a tematycznie zakres prezentowanych materiałów obejmuje problematykę oświaty polonijnej wśród polskich skupisk autochtonicznych, które w trakcie przeprowadzonych zmian polityczno-terytorialnych obecnego stulecia znalazły się w państwach sąsiadujących, ale już poza granicami kraju. W ten sposób przedstawiono problem oświaty polonijnej w Austrii na przełomie XIX i XX w., w Prusach Wschodnich, na Kaszubach i Śląsku Opolskim oraz na Zaolziu w okresie międzywojennym; po zakończeniu II wojny światowej zobrazowano swoistość oświaty polonijnej na Litwie, w Rumunii, Czechosłowacji i na Węgrzech.

Władysław Kucharski w studium: *Szkolnictwo polonijne w Wiedniu w latach 1884-1914* scharakteryzował tworzenie się oświaty polonijnej w rdzennej Austrii, gdzie w II połowie XIX w. zaczęła docierać fala polskiego wychodźstwa zarobkowego z terytorium Galicji. Jak podkreśla Autor we wstępie do artykułu: „realizując swe cele statutowe, Stowarzyszenie Polskie „Zgoda”, jako pierwsze w dziejach polskiej zbiorowości etnicznej w rdzennej Austrii, zorganizowało w r. 1884 w IV dzielnicy Wiednia szkołę języka polskiego i historii ojczystej, do której w różnych okresach jej istnienia uczęszczało od kilku do kilkudziesięciu uczniów” (s. 7). W poszczególnych akapitach Autor dokonał charakterystyki tworzenia się pierwszych szkół polskich na terenie rdzennej Austrii oraz opisał: pierwszą szkołę polonijną w rdzennej Austrii, szkołę Polskiego Stowarzyszenia Chrześcijańskich Robotników i Robotnic „Ojczyzna” w Wiedniu, placówki Polskiego Towarzystwa Szkoły Ludowej w Wiedniu, jednostki oświatowe Koła Towarzystwa Szkoły Ludowej im. Marii Konopnickiej. Jak zauważył Autor, który należy do znawców Polonii austriackiej², w całokształcie prowadzonych zajęć dydaktycz-

¹ Ośrodek lubelski UMCS tematykę oświaty polonijnej podjął już w połowie lat siedemdziesiątych, czego owocem jest ukazanie się na polskim rynku wydawniczym kilkunastu publikacji książkowych, przy których powstawaniu aktywnie uczestniczył również redaktor omawianej publikacji. Zob. *Stan i kierunki rozwoju oświaty polonijnej*, pod red. W. Kucharskiego, Lublin 1978; *Szkolnictwo polonijne po II wojnie światowej. Przeobrażenia i potrzeby*, pod red. A. Koprukowniaka, Lublin 1980; *Język i kultura polska w szkolnictwie i oświacie polonijnej*, pod red. A. Koprukowniaka i T. Skubalanki, Lublin 1983; *Polonijna oświata szkolna I pozaszkolna. Wybrane zagadnienia*, pod red. A. Koprukowniaka i R. Kuchy, Lublin 1985; *Szkolnictwo polonijne w XX wieku. Studia i rozprawy*, pod red. A. Koprukowniaka, Lublin 1986; *Oświata polonijna, materiały z konferencji naukowej*, pod red. A. Koprukowniaka i W. Kucharskiego, Lublin 1986.

² Por. W. Kucharski, *Verband der Polen in Osterreich „Strzecha” — 80 Jahre tatigkeit*, Wien 1975; W. Kucharski, Z. Tomkowski, *Polonia w Austrii*, Lublin 1976; W. Kucharski, *Stowarzyszenia i instytucje polskie w rdzennej Austrii w latach 1867-1918*, Lublin 1984; tenże, *Polacy i Polonia w rdzennej Austrii w XIX i XX wieku*, Lublin-Wiedeń 1994; tenże, *Związek Polaków w Austrii Strzecha 1894-1994*, Lublin-Wiedeń 1996. Zob. także: A. Nadolny, *Polskie duszpasterstwo w Austrii 1801-1945*, Lublin 1994.